

**JADIDLARNING PEDAGOGIK QARASHLARIDA MILLIY TA’LIM
TIZIMINING AHAMIYATI****Marjona To‘xtayeva Boybo‘ri qizi***Chirchiq davlat pedagogika universiteti**Tarix yo‘nalishi 2-kurs talabasi*tuxtayevamarjona09@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘rta Osiyoda vujudga kelgan jadidchilik faoliyati to‘g‘risida va bu faoliyatning yetakchilari bo‘lgan Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Is‘hoqxon Ibrat kabi bir qator jadidlarimiz haqida fikr yuritiladi. Ushbu jadidlarning yosh avlodni ta’lim olish uchun xususiy maktablarga asos solganligi va ularning pedagog sifatida amalga oshirgan ko‘plab islohotlari bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: Jadidchilik, ma’orif, maktab, “Kitobat ul-atfol”, “Turkiy Guliston yoxud axloq”.

“Jadid” so‘zining ma’nosi “yangi” demakdir. Bu atama XIX asrning 90- yillarida O‘rta Osiyoga kirib kelgan. Ma’lumki XIX asrning ikkinchi yarmida O‘rta Osiyoning Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi natijasida xalqning urf-odati, madaniyati poymol etildi hamda aholini savodsizlikda tutib turishga qaratilgan siyosat yuritildi. Aynan bu harakat tarafdorlari xalqni savodsizlikdan qutqarish va ma’orif tizimini yoyish uchun harakat qilganlar. Jadidchilik harakatining ilk maqsadi yangi tipdagi maktablarni ochish, yosh avlodni savodli qilish bo‘lgan. Jadidlar ana shu jarayonda bu savodli avlod uchun yangi fikr, yangi g‘oyalarni eltuvchi xabarlar, maqolalar, ocherklar, she’r va hikoyalar zarurligini sezilar. Jadidchilik harakatining XX asr boshidagi yetakchilari, hurriyatga yetishmoq uchun avvalo yosh avlodni Yevropa ilmlari darajasida tarbiyalash g‘oyasini ilgari surmoqda edilar. Ular tomonidan tashkil etilgan usuli jadid maktablari 1890-yilda Farg‘ona vodiysida, 1893-yilda Samarqandda ochilgan edi. Ilk jadidchilikning markaziy muammosi, zamonaviy maktab va zamonaviy ma’lumot edi. Shoir Sadridin Ayniyning XX asr boshida yozilgan quyidagi sheridan jadidchilikning o‘sha paytlaridagi manzarasi ko‘z o‘ngimizda namoyon bo‘ladi:

“Maktabsizlik bizni qildi yap- yalang‘och,
Maktabsizlik bizni etdi talon- taroj.
Maktabsizlik Turon elin o‘ldirdi och,
Ko‘zingni och, bu xo‘rlikdan maktabga qoch”.

Demak, ilk jadidlarning eng katta muammolari yangicha ya’ni zamonaviy maktab ochish masalasi edi [1].

Qrim-tatar ma’rifatparvari bo‘lgan Ismoilbek G‘aspirali 1884-yilda Bog‘chasaroyda birinchi jadid maktabiga asos soladi. 1893-yilda Ismoil G‘aspirali Buxoroga kelib amir bilan uchrashadi va yangi maktab ochishga muvaffaq bo‘ladi. Ismoilbek G‘aspirali tashabbusi bilan paydo bo‘lgan bu yangilikni Turkiston maktablarida Avloniy, Hamza, Shakuriy kabi

pedagoglar hayotga joriy eta boshladilar va maktablar uchun qator darsliklar yaratdilar. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulhamid Cho‘lpon, Abdurauf Fitrat, Hoji Muin, Sadridin Ayniy, Is‘hoqxon Ibrat kabilar ham jadidchilik faoliyatining yetakchilari bo‘lganlar. Ular o‘zlarining pedagogik qarashlarida yangi maktablar ochish, yangi darsliklar yaratish, bilimli talabalarni chet elga o‘qishga yuborish kabi g‘oyalarni ilgari surganlar. O‘rta Osiyo jadidlarining otasi deb sharaflangan Mahmudxo‘ja Behbudiy Toshkentda birinchi maktabga asos soldi. Behbudiyning muhim darsliklaridan biri “Kitobat-ul atfol” kitobidir. Ushbu kitobda o‘quvchilar xat yoki maqola yozayotgan vaqtlarida nimalarga ahamiyat berishlari zarurligi ko‘rsatib o‘tilgan. Ushbu o‘quv darsligi o‘lka miqyosida ta’lim-tarbiya muassasalari: eski va yangi maktablar uchun katta ahamiyat kasb etdi.

Talabalarga Turkiston, turkiylar tarixini o‘rgatishga alohida e’tibor berildiki, bu ularning milliy ongini uyg‘otishga, jamiyatni etnik jihatdan birlashtirishga xizmat qilardi. Mahmudxo‘ja Behbudiy “O‘z urug‘i otini bilmagan, yetti otasini tanimagan qul manqurtdir” degan so‘zlari talabalarni milliy o‘zlikni anglashga chaqirar edi. Munavvar qorining “Adibi avval”, “Adibi Soniy”, Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Kitobat-ul atfol”, “Bolalar maktubi”, “Muxtasar tarixi islom”, “Jug‘rofiya”, Abdulla Avloniyning “Adabiyot”, “Birinchi muallim”, “Turkiy Guliston”, “Maktab Gulistoni” kabi darsliklari milliy maktab va milliy tarbiyani yuqori saviyaga ko‘tarishga xizmat qildi. Jadid maktablarida har tomonlama bilimli, ma’naviy yetuk, o‘z xalqining tarixini va davr ishlarini yaxshi o‘zlashtirgan kadrlar tayyorlab chiqarildi, bu ham ushbu faoliyatning ko‘zga ko‘ringan jihtlaridan desak hech ham xato bo‘lmaydi [2].

XX asr boshlarida jadid maktablari uchun ilk darsliklar yaratish Munavvar qori zimmasiga tushdi. U 1907- 1920 yillar orasida o‘ngga yaqin turli fanlar bo‘yicha darsliklar, o‘quv qo‘llanmalari yaratdi. Har qanday “fanning darsga muallif metodik tavsiyalar, ko‘rsatmalar beradi, ko‘rgazmali vositalardan foydalanish masalasiga o‘qituvchilar e’tiborini qaratadi:

Jadidchi namoyandalardan biri bo‘lgan Abdulla Avloniy o‘quvchilarni estetik tarbiyalashda, ularning og‘zaki nutqini o‘stirishda maktabning pastki sinflaridayoq ifodali o‘qish metodiga alohida e’tibor beradi. Shuning uchun ham muallifning “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim” darsliklari usuli jadid maktablarida keng qo‘llangan va bir necha bor qayta nashr qilingan [3].

Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari yangi usul maktablarining yuqori sinflarida ta’lim va axloqiy tarbiya berish uchun darslik sifatida o‘qitilgan. Ushbu asarni chuqur o‘rganar ekanmiz, biz o‘sha davrdagi maktabdagi o‘quvchilarga dars berishda umuminsoniy va diniy qadriyatlari, xalq og‘zaki ijodi, Qur‘on oyatlari, hadislar shuningdek, buyuk allomalarimizning hikmatli so‘zlaridan imkon qadar foydalanganliklarini ko‘ramiz. Bu esa ta’lim va tarbiyaning uzviylikda olib borilganiga misoldir [4].

Jadidchilik namoyandalaridan yana biri Is‘hoqxon Ibrat hisoblanadi. U 1885-yilda o‘z maktabiga asos soladi. Uning maktabi hijo metodiga asoslangan “usuli qadim”

maktablaridan tubdan farq qilar edi: “Mana emdi banda o‘zum usuli savtiyaning avlodi islom’a yordamini ko‘rub o‘z masjidimizda maktab ochdim. Bir sanada ko‘b yoshlar, hattoki katta yoshga kirgan tujjorlardan o‘quv, xat-savodini chiqorib, maishat va tijoratlarida osonliklar mushohada qildilar”-deb yozadi. Is’hoqxon Ibrat o‘z maktabiga nisbatan ilg‘or bo‘lgan, savodga o‘rgatishda ancha yengillik vujudga keltiruvchi usuli savtiyani-hozirgi atama bilan aytganda, “analitik tovush metodi”ni tatbiq qildi va uni “usuli qadim” tarafdorlaridan, mutassib din peshvolaridan himoya qildi [5].

Xulosa o‘rnida shuni aytib o‘tish mumkinki, jadidlarimiz xalqni mustaqil qilish uchun dastlab ilmni, maorifni yoyishga harakat qilganlar. Shu sababdan ko‘plab jadid maktablarini tashkil qildi. Yuqoridagi jadidlarning har biri maktab ta’limi uchun o‘quv dasturlarini ishlab chiqdi. Maktablar uchun o‘quv darsliklari hamda tarbiyaviy kitoblar yozdi. Natijada ko‘plab o‘quvchilar ta’lim oldi. Bilimli yoshlar chetga o‘qishga yuborildi. Aynan jadidlarimizning pedagogik qarashlari va ta’limda o‘tkazgan islohotlari hozirgi kunda ham biz yoshlar uchun muhim ahamiyat kasb etmoqdadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.J.Ismoilova. “XIX asrning ikkinchi yarmi- XX asr boshlarida Toshkentning “yangi shahar qismi tarixi”. Toshkent- 2024

2.Q.Usmonov, M.Sodiqov, S.Burxonova “O‘zbekiston tarixi”. Toshkent “Iqtisod-Moliya”-2016 .226-b.

3.U.Dolimov. “Turkistonda jadid maktablari”. Toshkent, Universite-2006. 100-108-betlar.

4.davlatxontoyirjonovna@gmail.com, rayimjonovashukrona@gmail.com
maqolasidan..I.To‘ra Ibrat. “Jadidlar”. Yoshlar nashriyot uyi, Toshkent 2022. 10-11-betlar.